

Рожнова В.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У СИСТЕМІ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Чинний КПК України містить окрему главу, присвячену засадам (принципам) кримінального провадження. Серед засад кримінального провадження у ч. 1 ст. 7 КПК України передбачено верховенство права, зміст якого полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 8).

Положення ч. 1 ст. 8 КПК фактично відображає відповідну конституційну норму про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Визнання та дія принципу верховенства права в Україні закріплені у ст. 8 Конституції України, відповідно до якої Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Однак, як відомо, не Конституція і не закони надають народу право, а своє право народ втілює через конституційні та інші законодавчі норми. Тобто верховенство права не у верховенстві Конституції над іншими законами в державі, міжнародного договору України над національним законодавством тощо (це є складовою змісту принципу законності), а у розумінні того, що права та свободи людини є основою, джерелом, а не результатом права держави.

Слід визнати, що складність і багатогранність категорії верховенства права значно ускладнює будь-яку спробу сформулювати універсальне визначення цього поняття, прийнятне для усіх галузей права, для усіх життєвих ситуацій. З цим погоджуються більшість західних правознавців, вітчизняних науковців (М.І. Козюбра, П.М. Рабінович та ін.) (Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 3. – С. 6–18), це підтверджується й юридичною практикою, насамперед, Європейського суду з прав людини, який неодноразово акцентував увагу на ситуативності змістовної інтерпретації поняття верховенства права, традиційно уникаючи, на думку П.М. Рабіновича, такого його дефінування, яке можна було б поширити на всі без винятку життєві обставини (Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України / П. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 37–46).

Усі дослідження верховенства права ґрунтуються на визнанні та беззастережному сприйнятті як найвищої цінності людини, її невідчужуваних прав і свобод, які лежать в основі «стримувань і противаг» державної влади. За твердженням М.І. Козюбри, невідчужувані права та свободи людини є тим обмежувальним бар'єром, який не може бути подоланий на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади (Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 3. – С. 6–18).

Верховенство права, в основі якого невідчужувані права та свободи людини, обумовлює існування усіх інших правових засад (принципів), у тому числі у сфері кримінального провадження, які знайшли своє відображення як у Конституції України, так і у чинному КПК України. Вочевидь, законодавець закріплюючи засаду верховенства права у системі засад кримінального провадження, переслідував дещо іншу мету, ніж просто дублювання відповідних конституційних положень у тексті КПК України. Маємо надію, що цим законодавець намагався привернути увагу до того, що людина, як найвища соціальна цінність, непорушність її прав і свобод мають особливе значення у сфері кримінального провадження, де засада законності,

необхідність дотримання процесуальної форми є найважливішими гарантіями прав людини, а межі розсуду посадових осіб, наділених владними повноваженнями, чітко визначені в кримінальному процесуальному законі.

Очевидно розробники чинного КПК України мали за мету зорієнтувати суб'єктів правозастосування у тому, що у кримінальному провадженні передбачена необхідність і можливість виходу за межі формальної законності (адже саме так тлумачиться співвідношення усталеного для вітчизняного правознавства принципу законності та верховенства права). В іншому разі верховенство права втрачає свій самостійний зміст і значення, а будь-яку державу, в якій неухильно додержуються приписів законів, зокрема далеких від утвердження та забезпечення прав і свобод людини, можна буде назвати правовою.

Однак між нормативним закріпленням навіть найбільш демократичних і гуманістичних ідей та їх реальним втіленням у життя подекуди виявляється тривалий і складний шлях, який правозастосовна практика не завжди в змозі подолати. У зв'язку з цим слід акцентувати увагу на таких основних аспектах.

Насамперед, верховенство права передбачає відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, як основному втіленню загальної ідеї щодо визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю. Чинний КПК України з моменту його розроблення і до прийняття зазнав чимало критики, у тому числі щодо відповідності його положень Конституції України, забезпечення охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Дискусія з цього приводу продовжилась і після набрання чинності КПК України. Однак варто нагадати, що прийняття закону, навіть найбільш досконалого з точки зору відповідності нормам Конституції та правилам законодавчої техніки, ще не означає встановлення правопорядку. Закон є лише його нормативною умовою, засобом досягнення в руках суб'єкта правозастосування.

Втілення у життя та реалізація засади верховенства права у кожному кримінальному провадженні можливі тільки за умови незалежності, неупередженості та високої фахової підготовленості відповідних суб'єктів правозастосування. Адже саме посадова особа, наділена відповідними повноваженнями (слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя, суддя), встановлює право у конкретній життєвій ситуації, приймаючи те чи інше процесуальне рішення в межах своїх повноважень, тим самим стаючи уособленням соціальної справедливості на певному етапі кримінального провадження. Верховенство права на шляху від законодавчого закріплення до своєї практичної реалізації так і може залишитись декларацією, якщо рівень правосвідомості у суспільстві буде вкрай низьким, а у владі пануватимуть інші чинники, окрім правових.

Торбас О.О.

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального процесу*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСКАРЖЕННЯ ТА СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ, ІНШИМ ВЛАСНИКОМ АБО ВОЛОДІЛЬЦЕМ МАЙНА

Кримінальне процесуальне право, як і будь-яка інша галузь права, повинно базуватися на певних основоположних засадах – принципах. І перш за все мова йде про загальноправові принципи, які стосуються усієї правової системи України та які так чи інакше торкаються будь-яких аспектів правового регулювання. Поряд з іншими галузь кримінального процесу так само ґрунтує всі свої основні правові інститути на загальноправових засадах. Більше того, зважаючи на специфічний характер правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин та на можливе суттєве обмеження прав та свобод учасників кримінального провадження, загальноправові принципи повинні бути ключовим орієнтиром при реалізації відповідними суб'єктами владних розпоряджень. Саме тому законодавець в ст. 9 КПК закріпив можливість застосування аналогії права, зазначивши, що у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, які закріплені в ст. 7 КПК. І однією з таких засад є недоторканість права власності.